

18. Indeks rehionalnoho liudskoho rozvytku (IRLR). URL: https://www.idss.org.ua/ukr_index/irlr_2014 [In Ukrainian].

19. Monitorynh sotsialno-ekonomichnoho rozvytku rehioniv Ukrainy. URL: <https://bitly.su/r8rcsDB> [In Ukrainian].

20. Spysok stran po plotnosti naselenyia. URL : <https://qps.ru/XIysg> [In Russian].

21. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua/> [In Ukrainian].

Садиков Мурат Абдикасович

доктор економічних наук, професор,

старший науковий співробітник ННІ «Каразінська школа бізнесу»

Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна

Назирів Карім Заріфович

кандидат економічних наук, науковий співробітник ННІ «Каразін-

ська школа бізнесу» Харківського національного університету

імені В. Н. Каразіна

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІКИ ТА РОЗУМНА СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ РЕГІОНІВ

Проаналізовано стан і перспективи поглиблення спеціалізації регіонів країни з урахуванням сучасних умов розвитку світової економіки. Відповідно пілотного проекту Єврокомісії R & D, впровадження smart specialisation в регіонах України, визначені провідні галузі Харківській області, а також ключові інноваційні підприємства, які сприяють структурним змінам в економіці і підвищенню експортного потенціалу регіону.

Ключові слова: регіон, розумна спеціалізація, природний потенціал, промисловий потенціал, науково-технічний потенціал, інноваційний потенціал.

Sadikov Murat

Doctor of Economics, Professor, Senior Researcher of Education and research institute Karazin Business School, V. N. Karazin Kharkiv National University

Nazyrov Karim

*PhD in Economics, Researcher of Education and research institute
Karazin Business School, V. N. Karazin Kharkiv National University*

GLOBALIZATION OF THE WORLD ECONOMY AND SMART SPECIALIZATION OF REGIONS

The state and prospects of deepening the specialization of the regions of the country are analyzed taking into account the current conditions of development of the world economy. In accordance with the pilot project of the European Commission R&D, the introduction of smart specialization in the regions of Ukraine, the leading industries of the Kharkov region and key innovative enterprises that contribute to structural changes in the economy and increase the export potential of the region have been identified.

Keywords: region, smart specialization, natural potential, industrial potential, scientific and technological potential, innovative potential.

Глобалізація світової економіки в умовах жорсткої конкуренції за ринок збуту продукції, товарів і послуг змушує країни світу до пошуку нових інноваційних рішень задля досягнення соціально-економічної стабільності та добробуту народу. Особливо важливу роль розумна спеціалізація відіграє в контексті євроінтеграційних процесів при визначенні провідних галузей регіону, що дають найбільший економічний ефект – додану вартість. У той же час, розумна спеціалізація передбачає нераціональне використання ресурсів, дублювання виробництва, структурні зміни національної економіки. Саме тому розумна спеціалізація регіонів на сьогоднішній день є актуальною проблемою сучасної економічної науки і відіграє важливу роль у вирішенні багатьох соціально-економічних проблем.

Розумна спеціалізація передбачає: активізацію структурних змін в економіці регіону з урахуванням сучасних умов інтеграції національної економіки до світового співтовариства; стимулювання інноваційної діяльності та інвестування в економіку регіонів; підготовку кадрів здатних до організацій та управління новими напрямками економіки.

Виходячи з вищенаведених концепцій регіонального розвитку, розумна спеціалізація виникла як об'єктивна необхідність перед ке-

рівництвом регіону та науковою громадськістю, а також зацікавленими вітчизняними та зарубіжними бізнес-структурами в обґрунтуванні потенційних доменів для Харківської області.

Розумна спеціалізація повинна враховувати стратегію розвитку національного господарства і базуватися на Конституції України, вимогах чинного законодавства і нормативних положень для запобігання дублюванню виробництва, нерационального використання інвестицій, за винятком галузей, орієнтованих на внутрішній ринок [1, 2].

Харківська область відноситься до числа експортерів промислової і сільськогосподарської продукції. За величиною вкладу у ВВП України, Харківська область після Києва та Дніпровської області займає третє місце. Таким чином, можна з упевненістю стверджувати, що при розумній спеціалізації регіону внесок Харківщини стане ще значнішим.

Серед регіонів України Харків і Харківська область є унікальним регіоном з історично-сформованим промисловим потенціалом, відомими науково-дослідними інститутами (НДІ) з дослідження проблем різних галузей (машинобудування, літакобудування, сільгоспмашинобудування, хімічної, легкої і харчової промисловості, включаючи ХАРТРОН управління космічними апаратами), у тому числі 18 НДІ сільського і лісового господарства, експериментальні лабораторії відомі не тільки в Україні, а за її межами.

Завдяки такому науково-технічному, виробничому та кадровому потенціалу в регіоні виготовляються турбіни, які експортуються в країни Південно-Східної та середньої Азії, Індію, Пакистан, Російську Федерацію, Аргентину тощо. Випускаються трактори (ХТЗ) потужністю від 11 до 260 к. с., серед них і нові моделі Т-17241, Т-17250 спільно з Deuch AG (Німеччина). Електроважмаш, Електромеханічний завод випускають електричні двигуни нового покоління. Ведуться переговори про кооперацію з Фольксваген, про спільну розробку двигунів для електрокарів. Безумовно, ці позитивні здобутки потенційної розумної спеціалізації знаходяться на початковому етапі свого розвитку і в майбутньому дадуть свій позитивний ефект у розвитку економіки регіону. Значну частку товарної продукції регіону

дає промисловість (37,3%) та аграрний сектор економіки (6,5%). Таким чином, можна стверджувати, що Харківська область для економіки України є промислово-розвинутою та має аграрний сектор, який динамічно розвиваються. Для успішного розвитку останнього є все необхідне: ВАТ «ХТЗ», філії і дочірні підприємства випускають причіпні ґрунтообробні машини, Авторемзавод з ремонту і виробництву причепів і інші обладнання для сільського господарства, Національний центр генетики та селекції ім. Юр'єва, НДІ овочівництва і баштанництва, НДІ тваринництва, ЗВО, середньо-технічні навчальні заклади аграрного профілю та ін.

Про переваги галузей економіки у створенні додаткового продукту і регіонального благополуччя в умовах мінливості кон'юнктури зовнішнього і внутрішнього ринку, свідчать впровадження гнучкої технології, менш капіталомісткі виробництва і випуск кінцевої продукції з високою доданою вартістю. Найбільш перспективними галузями розумної спеціалізації в регіоні є машинобудування, літакобудування, електротехнічна промисловість, в т.ч. хімічна, включаючи фармацевтичну промисловість, де йде активна робота з випуску інноваційних лікарських препаратів. До числа перспективних галузей Харківської області також відноситься аграрний сектор економіки. Про це, зокрема, згадав экс-Прем'єр Міністр Республіки Польща Л. Бальцерович в своїй доповіді на науково-практичній конференції ХНУ імені В.Н. Каразіна (2013 р.) [3]. На думку Л. Бальцеровича Україна має велику перспективу в майбутньому стати аграрною державою. У структурі ВВП Харківської області частка продукції сільського господарства становила: в 1988 р. – 25,6% (промисловість – 54,3%), в 1998 р. – 29,7% (промисловість – 47,8%), тоді як в 2018 р. промисловість – 25,0%, тобто частка промислової продукції скорочується. Незважаючи на кон'юнктуру внутрішнього та зовнішнього ринку, а також на ціновий диспаритет на промислову і сільськогосподарську продукцію промисловість залишається провідним сектором економіки регіону. Відповідно до принципів вимог основним завданням розумної спеціалізації в Харківській області є визначення провідних підгалузей продуктового комплексу з метою забезпечення потреби населення продуктами харчування і переробки надлишків

для експорту готової продукції з високою доданою вартістю.

Харківська область в Україні займає провідне місце у виробництві зерна 928,2 кг на душу населення, тоді як у провідних Європейських країнах (Німеччина, Франція і Польща) відповідно 310, 460, і 334,2 кг. В той же час, у Харківській області припадає на одну людину 980,6 кг, що більше в тричі більш ніж у провідних Європейських країнах. Значна частка виробленого зерна йде на експорт. Україна займає 7 місце у світовому рейтингу з експорту зерна [4].

В цілому основні показники розвитку сільського господарства області свідчать про те, що зернові і зернобобові культури по площі посіву і валовим збором займають провідне місце. Так в 2018 р. площа зернових і зернобобових склала – 110, тис га (56,0% від усієї площі), валовий збір досяг 2,5 млн. т. тобто 980,6 кг на одного жителя регіону, що на рівні розвинених країн Франція – 900 кг, Німеччина – 600 кг, Британія – 670 кг. Завдяки високій врожайності і попиту на зовнішньому ринку, товарність досягла – 25,0% від загальної суми реалізованої продукції по галузі [5, 6]. Товарність продукції дає в цілому загальне уявлення про галузеву спеціалізацію регіону. Спеціалізація як економічна категорія в товарному виробництві проявляється при товарно-грошових відносинах між суб'єктами господарювання, регіонами та державою. [7,8]. Тому для обґрунтування розумної спеціалізації регіону нами більше акцент зроблено на товарну продукцію поряд з іншими показниками.

Іншою важливою культурою (продукцією) по товарності традиційно стійко займає насіння соняшнику на олію і кукурудза на зерно. Основними споживачами зерна і масла є КНР, Індія, ОАЕ та інші країни.

Підгалузі тваринництва (скотарство молочне і м'ясне, свинарство, птахівництво) в регіоні не мають чіткої спеціалізації, за винятком птахівництва. Виробництва продукції тваринництва збиткові, тому м'ясо і продукти його переробки імпортується з Польщі, Республіки Білорусь та ін. Отже, традиційні галузі тваринництва мають перспективи в розвитку розумної спеціалізації регіону. Це припущення обумовлюється і підтверджується різким скороченням поголів'я худоби і птахів в приватному секторі регіону, відсутністю

сучасних переробних підприємств в регіоні. З огляду на це положення в регіоні планується побудова заводу з випуску обладнання для харчової і переробної промисловості України.

За даним ГУ Служби статистики у Харківській області за 2015-2017 рр. інвестиції збільшилися на 72,1%, у т.ч. найбільший зріст спостерігається в галузі будівництва, потім – сільському, лісовому та рибному господарствах у 2017 р. порівняно з 2015 р. Нажаль, інвестиції на професійну, наукову та технічну діяльність скоротилися на 9,9%, тобто на 24,4 млн. грн. у 2017 р. порівнянню з 2015 р. Це свідчить про те, що у т. ч. дослідження розумних спеціалізацій регіону профінансовано у недостатньому обсязі.

Харківська область займає третє місце після м. Києва, Київської та Одеської області за рівнем інвестиції на одну особу.

На наш погляд, інвестиції доцільно спрямовувати на створення розумної регіональної спеціалізації і створення нових інноваційних підприємств, що дозволять раціонально використовувати природні і трудові ресурси і тим самим виробляти дешеві продукти як для внутрішнього споживання так і для розширення експортної спроможності регіону, підвищенню заробітної плати, вирішення проблеми зайнятості населення тощо.

Інноваційний потенціал регіону тісно пов'язаний з його найбільш динамічними секторами машинобудування, (електрообладнання, електродвигуни, турбіни, обладнання для харчової і переробної промисловості). Стрімко розвивається також виробництво інноваційних металевих і неметалевих виробів. В цілому спеціалізація і концентрація виробництва традиційних галузей регіону потребує удосконалення за принципом bottom-up в широкому розумінні.

З огляду на сучасний стан і досягнутий рівень розвитку національного господарства, насамперед, для визначення розумної спеціалізації регіону потрібно провести ревізію і кластерний аналіз рівня інноваційного розвитку України. На наш погляд, у сучасних умовах прискореного розвитку НТП, роль і значення регіонів держави повинні визначатися, не тільки наявністю природних ресурсів, а й вмінням реалізовувати інноваційні досягнення НТП у блага людей, збереженні навколишнього середовища, раціональному використан-

ні природних і водних ресурсів, забезпеченні зайнятості населення. З цієї точки зору виокремлення розумних спеціалізацій для Харківської області є актуальною та своєчасною для широких верств населення і, насамперед, для наукової спільноти регіону.

Харківська область є однією з провідних прикордонних регіонів України. Тому необхідно чітко визначити спеціалізацію галузі з урахуванням вже створеного науково-технічного, виробничого і людського капіталу, а також компетенції кадрів в складних умовах політичного протистояння з РФ. При цьому стратегічні об'єкти, які спеціалізуються на виробництві оборонної продукції потрібно розмішувати в центрі країни, створюючи інтегровані багатоцільові підприємства.

Визначення спеціалізації регіону слід починати «знизу-вгору» (bottom-up) [9], а пошук розумних шляхів досягнення мети передати підприємницьким структурам (entrepreneurial discovery). Місцевим органам самоврядування створити механізм вибору пріоритетних галузей спеціалізації. Визначення її суто на національному рівні «зверху» з досвіду минулого загрожує високим ризиком. Розумна спеціалізація проявляється на межі наявних потенціалу та компетенції, доступності (relevant) для регіону технологій. Плани та прогнози, що дозволяють змінити стратегію розвитку регіону на далеку перспективу і нарешті, пошук підприємницького таланту, щоб знайти правильні поєднання ресурсів і зосередити їх на ринкових просторах, так як підприємець найкраще знає власний потенціал, технологію і ринкові можливості місцевих бізнес-структур, наукові установи та місцеві органи самоврядування.

Імплементация політики розумної спеціалізації в Харківській області повинна бути націлена не тільки на розширення ринку збуту інноваційної продукції (послуг), але й на активізацію структурних змін в економіці регіону. У цьому плані провідним конкурентоспроможним галузям і підприємствам АТ «Турбоатом», ВАТ «ХТЗ», фармзавод «LEOAS», агрохолдингам, фермерським господарствам та іншим перспективним бізнес-структурам в регіоні треба визначитись, в яких напрямках розвивати існуючі галузі. При цьому дати відповідь, що потрібно зробити сьогодні з урахуванням існуючих

сильних і слабких сторін, щоб зайняти гідне місце на внутрішньому і зовнішньому ринках майбутнього.

Завдання державних органів з досвіду ЄС не перешкоджати політиці розумної спеціалізації в регіонах, а створити умови для поглиблення спеціалізації та кооперації з зарубіжними партнерами, законодавче поле направити на державне регулювання, трансформацію і зміцнення фінансової системи до стандарту ЄС, посилення конкуренції, розвиток науки і освіти, стимулювання попиту через систему держзакупівель тощо. Активізувати роботу місцевих органів, територіальних громад на розвиток нових галузей за рахунок прямої фінансової підтримки, пільговими податками, наданням земельних ділянок, навчанням та підвищенням кваліфікації кадрів. При цьому основний акцент зробити на навчання і використання місцевих кадрів, на використання відновлювальних природних ресурсів, фокусувати увагу на унікальних досягненнях науковців, практиків і ресурсах регіону, а також обліку різних варіантів розвитку розумної спеціалізації. На початковому етапі політика розумної спеціалізації приведе до диференціації регіональних інноваційних стратегій і, як наслідок, до більшої їх різноманітності з урахуванням реалій місцевих умов. Це, в свою чергу, призведе до появи нових точок зростання і посилить курс на стабільний розвиток економіки регіону.

ЛІТЕРАТУРА

1. Стратегія розвитку Харківської області на період до 2020 року. URL: https://kharkivoda.gov.ua/content/documents/431/43045/files/new-563_SRR2020.pdf.
2. Геєць В. М., Мазаракі А. А. Пріоритети національного економічного розвитку в контексті глобалізаційних викликів : монографія. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2008. 273 с.
3. Зиненко Ю. Польский «кризис-менеджер» Лешек Бальцеревич. Економіка. 2013. URL: <https://kr.ua/economics/412530-polskyi-kryzys-menedzher-leshek-baltserovych-ya-ne-dyplommat-poetomu-hovorui-pravdu>.
4. ТОП-10 стран по выращиванию пшеницы Украина 7 место. URL: <https://latifundist.com/rating/top-10-stran-po-vyrashchivaniyu-pshenitsy>.
5. Статистичний збірник «Валовий регіональний продукт у 2005-2017 рр.». Київ. 2019. 158 с.
6. Державна служба статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/oper_new.html.

7. Снегова О. «Smart-специализация и stupid-реализация». URL : <https://zn.ua/ECONOMICS/v-ukraine-smart-specializaciya-ne-poluchila>.

8. Садиков М. А. Оцінка інвестиційної привабливості підприємства. Фінансовий потенціал суб'єктів господарювання як чинник сталого розвитку ринкової економіки : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції присвяченої до 80-річчя економічного факультету (м. Харків, 1 лютого 2013р.). Х., ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2013. С. 427-427.

9. Foray D. Understanding „Smart Specialistaion”. The questions of R&D Specialistaion: Perspectives and Policy implications, Institute for Perspective Technological Studies. Joint Research Centre, Seville. 2009.

REFERENCES

1. Stratehiiia rozvytku Kharkivskoi oblasti na period do 2020 roku. URL: https://kharkivoda.gov.ua/content/documents/431/43045/files/new-563_SRR2020.pdf [In Ukrainian].

2. Heiets V. M., Mazaraki A. A. (2008). Priorytety natsionalnoho ekonomichnoho rozvytku v konteksti hlobalizatsiinykh vyklykiv. K. : Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t. [In Ukrainian].

3. Zinenko Yu. (2013). Polskiy «krizis-menedzher» Leshek Baltserovich. Ekonomika. URL: <https://kp.ua/economics/412530-polskyi-kryzys-menedzher-leshek-baltserovich-ya-ne-dyplommat-poetomu-hovorui-pravdu> [In Russian].

4. TOP-10 stran po vyrashchivaniyu pshenitsy Ukraina 7 mesto. URL: <https://latifundist.com/rating/top-10-stran-po-vyrashchivaniyu-pshenitsy> [In Russian].

5. Statystychnyi zbirnyk «Valovyi rehionalnyi produkt u 2005–2017 rr.». (2019). Kyiv. [In Ukrainian].

6. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/opernew.html> [In Ukrainian].

7. Snegova O. «Smart-spetsializatsiya i stupid-realizatsiya». URL: <https://zn.ua/ECONOMICS/v-ukraine-smart-specializaciya-ne-poluchila> [In Russian].

8. Sadykov, M. A. (2013). Otsinka investytsiinoi pryvablyvosti pidpriemstva. *Finansovyi potentsial subiektiv hospodariuvannia yak chynnyk staloho rozvytku rynkovoї ekonomiky: materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii prysviachenoї do 80-richchia ekonomichnoho fakultetu (m. Kharkiv, 1 liutoho 2013r.) - Financial potential of economic entities as a factor of sustainable development of market economy: materials of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference*. Kh., KhNU im. V. N. Karazina, 427–427 [In Ukrainian].

9. Foray, D. (2009). Understanding „Smart Specialistaion”. The questions of R&D Specialistaion: Perspectives and Policy implications, Institute for Perspective Technological Studies. Joint Research Centre, Seville [In English].